

Bijlage 7:

Kerk en Israël in heilshistorisch perspectief

Rob van Houwelingen

5 *Abstract*

Dit artikel vergelijkt drie theologische modellen binnen de gereformeerde traditie inzake de relatie tussen Kerk en Israël: het vervangings-, het inlijvings- en het vervullingsmodel. In het vervullingsmodel wordt de sleutelrol van Jezus Christus het beste verdisconteerd. Hij is immers zowel de Messias van Israël als de Redder van de wereld. Rondom Hem groepeerde zich een compleet godsvolk, bestaande uit Joden en niet-Joden. Paulus onderstreept dit heilshistorische perspectief met zijn uitspraak dat heel Israël gered zal worden (*Romeinen* 11, 25b-26a). Hij verwachtte een volksbekering van Joden na de toestroom van heidenen die mede het gevolg was van zijn apostolische missie. Als zijn profetische woorden nog steeds openstaan, doen zij een appèl op alle christenen om de evangelieverkondiging aan het Joodse volk te ondersteunen.

Kerk en Israël, vervullingsmodel, Romeinen 11, Paulus, heilshistorie

1. *Introductie*

20 Hoe verhoudt het christendom zich tot het jodendom in religieus opzicht? Hoe zouden hedendaagse christenen het Joodse volk moeten zien? De relatie tussen Kerk en Israël blijkt steeds weer een actueel thema te zijn, dat voortgaande bezinning vereist. Binnen de Protestantse Kerk laait van tijd tot tijd de Israëldiscussie op. Eind 2009 verscheen het *Kairosdocument*, waarin Palestijnse theologen christenen wereldwijd opriepen de ‘bezettingsspolitiek’ van Israël als zonde te bestempelen en een economische boycot tegen dit land in te stellen. Dit visiestuk leidde tot heftige reacties. Een voorbeeld hiervan is het zogeheten Israëlberaad, dat als tegenwicht de brochure *Onopgeefbaar Verbonden* aanbood aan het moderamen van de Protestantse Kerk.

25 Ook in het *Nederlands Dagblad* leidt het thema ‘Kerk & Israël’ steevast tot emotionele reacties. Bijvoorbeeld rond de visie van Steven Paas, die zich verzette tegen wat hij noemt ‘een ongeestelijke obsessie met Israël’, het christenzionisme (Paas 2012).

30 Anderzijds heeft het fascinerende boek van Bram van de Beek, *De kring om de Messias*, tal van stimulansen gegeven om de relatie tussen de christelijke kerk en het Joodse volk verder te doordenken (Van de Beek 2002; vgl. Den Hertog 2003). Dat laatste is dan ook de bedoeling van deze bijbels-theologische bijdrage.¹ Ik plaats het thema ‘Kerk en Israël’ in het perspectief van de heilsgeschiedenis. Daarmee wordt bedoeld dat de Eeuwige zich vanaf de schepping tot aan de voleinding liefdevol met mensen bemoeit, zoals blijkt uit zijn verbond met Abraham, die de vader van vele volken zou worden. In het centrum van de heilsgeschiedenis staat Jezus

¹ Dit artikel bevat de uitgewerkte tekst van mijn bijdrage aan de Studiedag ‘Reformatie en Israël’ (Apeldoorn, 11 mei 2016), georganiseerd door deputaten Kerk en Israël binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken. Er ligt materiaal aan ten grondslag dat is gepubliceerd in *De Reformatie* 83 (2008): 357-359 en in *Ongemakkelijke teksten van Paulus* (Buijten & Schipperheijn, Amsterdam 2012), 60-63. Een voorlopige versie van dit artikel verscheen eerder in *Nader Bekeken* 20 (2013): 42-46.

Christus, de grote zoon van Abraham. Hij is niet alleen de Messias van Israël, maar ook de Redder van de wereld.

Vooraf een belangrijk aandachtspunt. Bij het woord ‘Israël’ denken wij meestal aan de moderne staat Israël, gesticht in 1948 en sindsdien niet meer weg te denken uit het Midden-Oosten. Deze staat komt regelmatig in het nieuws vanwege het Israëlisch-Palestijnse conflict en roept daarmee ook onder christenen tegenstrijdige reacties op. De Bijbel bedoelt echter niet de *staat* Israël, maar het *volk* Israël, dus het Joodse volk (Van Bekkum en Mulder 2009).

In dit artikel schets ik eerst een drietal theologische modellen inzake de relatie tussen Kerk en Israël: ik noem ze achtereenvolgens het vervangingsmodel, het inlijvingsmodel en het vervullingsmodel (punt 2-4). Natuurlijk zijn bij alle modellen nuanceringen mogelijk en zelfs noodzakelijk, maar het is ook belangrijk om een helder onderscheid te maken. Daarom laat ik de nuances achterwege om een schetsmatig overzicht te kunnen bieden van de belangrijkste benaderingen die binnen de gereformeerde traditie circuleren. Na dit overzicht zal ik het door mij bepleite vervullingsmodel concretiseren (punt 5) en tenslotte nog bespreken wat Paulus volgens mij bedoelt met zijn profetische uitspraak dat heel Israël gered zal worden (punt 6).

2. Het vervangingsmodel: de christelijke kerk is in de plaats van Israël gekomen

Volgens het Oude Testament is het volk Israël door de heilige God uitverkoren. Vandaar dat het een heilig volk is. Daarmee heeft het een aparte status gekregen in de wereld, anders dan welk ander volk ook. Dit voorrecht zou in de visie van het vervangingsmodel sinds de uitstorting van de heilige Geest op Pinksteren zijn overgegaan op de nieuwtestamentische gemeente. Israël – dat Jezus als de Messias heeft afgewezen – is vervangen door een nieuw godsvolk, de christelijke kerk (zie bijvoorbeeld Douma 2008).

Positief bij deze benadering is dat veel nadruk wordt gelegd op het feit dat Israël na de komst van Jezus de Messias in deze wereld niet op de oude voet kan doorgaan, alsof er niets gebeurd is. Zijn dood en opstanding hebben inderdaad een fundamentele verandering teweeggebracht. Maar er zijn ook drie bezwaren te noemen.

Ten eerste wordt teveel gesuggereerd dat Israël voorgoed heeft afgedaan. De christelijke kerk heeft echter nooit het Oude Testament willen laten vallen. God verstoot zijn volk niet (*Romeinen* 11,1). Gods verbond is een eenheid, met zowel de oude als de nieuwe bedeling.

Verder rijst de vraag: Waartoe behoren de Joodse christenen, zoals de leden van de gemeente van Jeruzalem? Over Jezus’ broer Jakobus, ook wel Jakobus de Rechtvaardige genoemd, wist men in de vroege kerk te vertellen dat hij tot vlak voor zijn dood als wetsgetrouwe Jood frequent de tempel bezocht om voorbede te doen voor het volk.² In de eerste eeuw van onze jaartelling waren de Joodse volgelingen van Jezus zowel besneden als gedoopt; juist in hun Jood-zijn maakten zij deel uit van de groeiende kerkgemeenschap.

Ten derde zouden in dit model alle exclusieve aanspraken van Gods oudtestamentische volk, als ‘het enige ware volk’, simpelweg op de christelijke kerk kunnen worden toegepast. Maar dat werkt alleen via Jezus Christus. Daarom staan de vier eretitels van Israël die in *1 Petrus* 2,9-10 aan de niet-Joodse lezers worden meegegeven (uitverkoren geslacht, koninklijk priesterschap, heilige natie, eigendomsvolk) na de oproep om te komen tot de levende Steen.

² Aldus Eusebius van Caesarea (*Kerkgeschiedenis* II 23,4-7), op basis van het getuigenis van Hegesippus van Jeruzalem uit de tweede eeuw.

Verder is *1 Petrus* gericht tot heidenen, die tot geloof waren gekomen in Jezus Christus en door het geloof volop delen in Gods beloften voor Israël. De positie van Joodse christenen komt in deze brief niet aan de orde.

Wat aan het vervangingsmodel teveel ontbreekt is de notie van de vervulling van wet en profeten met de komst van de Messias in deze wereld. Tegelijkertijd blijkt de Messias ook de vervulling te zijn van Israël als falende ‘zoon van God’. Men zou dan beter kunnen zeggen dat *Jezus Christus* in de plaats van Israël gekomen is, namelijk door zijn plaatsvervangend lijden en sterven.

Een variant van het vervangingsmodel dat aan deze bezwaren gedeeltelijk tegemoet komt is het voortzettings- of groeimodel: Gods kerk groeit van de jeugd naar de volwassenheid (De Boer 1988:138-142, onder verwijzing naar Van Delden 1985). Ook in deze benadering wordt gesuggereerd dat de ‘Israëlperiode’ min of meer achter ons ligt als een voorbijgane fase in de kerkgeschiedenis. Kortom, dit soort benaderingen geven naar mijn mening te weinig aandacht aan de continuïteit van Gods verbond met mensen.

3. Het inlijvingsmodel: de christelijke kerk is in Israël ingelijfd

God blijft zijn uitverkoren volk trouw vanwege zijn verbond. Ook al heeft het grootste deel van Israël de Messias afgewezen, de Heilige zal zich in de toekomst over heel zijn volk ontfermen. Die ontferming toont God nu al aan veel niet-Joden: door hun geloof en doop worden zij in het verbond met Israël opgenomen, aldus het inlijvingsmodel. Zoals wilde takken op de edele olijfboom geënt worden, zo zou de christelijke kerk bij Israël zijn ingelijfd (zie bijvoorbeeld Mulder en Noordegraaf 2007).

Positief bij deze benadering is dat aan de regel van Paulus recht wordt gedaan: ‘Eerst de Jood en óók de Griek’. Het evangelie is niet bij ons als niet-Joden begonnen. De apostel Paulus ging met opzet altijd eerst naar de synagoge om met de daar aanwezige Joden te disputeren. Maar ook hier zijn drie bezwaren te noemen.

Ten eerste: deze positie wordt vaak gekoppeld aan het beeld van de olijfboom uit *Romeinen* 11, maar Paulus ontwikkelt daar geen compleet model. Hij ziet *twee* bomen voor zich, de wilde en de edele olijf. Het gaat Paulus vooral om de takken die op de edele olijfboom geënt dan wel eruit weggebroken worden. Israël is geen statische grootheid, wil hij daarmee zeggen.³

Verder rijst de vraag of dit model niet tot een verkapt vorm van tweewegenleer leidt. Bestaat er een exclusieve weg tot God voor Israël? Is Christus dan alleen de weg voor niet-Joden die, evenals de proselieten, slechts toetreders tot Israël zijn? Maar juist de Joden werden het eerst met de komst van Jezus de Messias geconfronteerd. Zodoende moest de Jood Saul van Tarsus, alias Paulus, in zijn naam gedoopt worden (*Handelingen* 9,18).

³ Vers 16-18 noemt de saprijke wortel waaraan men deel heeft gekregen. Wat of wie is die wortel van Israël? Meestal wordt gedacht aan Abraham en de andere aartsvaders, maar die horen eerder bij de *takken* van de boom. En de wortel ondersteunt niet alleen Israël, hij geeft ook levenskracht en voeding voor de onnatuurlijke takken. Daarom kan bij de wortel beter aan Christus gedacht worden, een uitleg die al bij Origenes te vinden is. In *Romeinen* 15,12 citeert Paulus een toepasselijke profetie van Jesaja: ‘Uit de stronk van Isaï schiet een telg (letterlijk: ‘wortel’) op, een scheut van zijn wortels komt tot bloei’ (*Jesaja* 11,10; vgl. *Sirach* 47,22). De verheerlijkte Christus krijgt dan ook in het boek Openbaring tot tweemaal toe de titel: ‘de wortel van David’ (*Openbaring* 5,5; 22,16). Hij is niet slechts voortgekomen uit de Joden, Hij was altijd al hun verborgen krachtbron (vgl. *Johannes* 8,58). In elk geval is niet Israël of het Joodse volk de wortel die ons draagt (uitvoeriger: Van Houwelingen 2016a:74-80).

Een derde bezwaar betreft de uitdrukking ‘hen tellen als bij Israël ingelijfd’ die aan het inlijvingsmodel ten grondslag ligt. Deze uitdrukking komt echter alleen in de berijming van *Psalm 87* voor. In de onberijmde tekst staat dat de HEER de volken opschrijft, bij elkaar telt en ermee rekent dat zij in Sion geboren zijn. Heidense buitenstaanders worden huisgenoten van God! Kortom, mijns inziens wordt juist *teveel* continuïteit gesuggereerd als de christelijke kerk bij Israël zou zijn ingelijfd. Men kan beter zeggen dat de kerk *bij Jezus Christus* is ingelijfd: namelijk doordat wij via de doop worden ondergedompeld in zijn dood en opstanding (*Romeinen 6*). De paulinische uitdrukking ‘in Christus’ weerspiegelt hoe intensief de geloofsverbondenheid van christenen met hun Heer is.

4. Het vervullingsmodel: Jezus, de Messias van Israël, is de Redder van de wereld

Een positie die beide voorgaande lijnen van hun eenzijdigheid ontdoet en samenvoegt is die van wat ik betitel als het vervullingsmodel. Jezus de Messias kwam niet om wet en profeten te ontbinden, maar om die te vervullen. Zoals zijn liefde de vervulling is van de Thora, zo kwam Hij ook om Israël te vervullen. In plaats van en namens het volk ging Hij de weg van de gerechtigheid (*Matteüs 3,15; 5,17*). Tot en met de kruisdood, het ondergaan van Gods vloek over ieder die niet doet wat de Thora voorschrijft (*Galaten 3,13-14*), zodat Gods zegen zelfs niet-Joden kon bereiken. De Messias van Israël is de Redder van de wereld. Door Hem zijn alle toetreders welkom bij God, wiens naam ook over de volken is uitgeroepen. Het nieuwe verbond is begonnen op Goede Vrijdag (uitvoeriger: Van Houwelingen 2016b).

Rondom de centrale figuur van Jezus Christus groepeerde zich een compleet godsvolk. God concentreerde het volk Israël als het ware in een persoon die wel de weg van de gerechtigheid gaat en tevens voor de schuld van anderen betaalt, zoals de lijdende Knecht uit Jesaja, of de Mensenzoon uit *Daniël 7*. Dat schept ruimte voor alle mensen die zich bekeren en zich door de doop aan Jezus Christus laten verbinden. Dat Hij als de vervulling van Israël beschouwd kan worden, houdt in dat Hij wel *uit* de Joden, maar niet *van* de Joden is. De eerste dopen waren Joods, maar daarbij is het niet gebleven. Integendeel, die ene ‘geconcentreerde’ persoon kon weer uitgroeien tot een godsvolk, bestaande uit Joden en niet-Joden, volgens de regel van Paulus in *Romeinen 1,16*: eerst de Jood en óók de Griek.⁴

Hieronder vermeld ik de belangrijkste nieuwtestamentische passages die het vervullingsmodel ondersteunen.

In *Johannes 10* geeft de evangelist het woord aan Jezus zelf. Hij is de goede Herder, die door de schapen wordt herkend aan zijn stem. Ik heb nog andere schapen, zegt Hij, niet afkomstig uit deze stal (namelijk de stal van het orthodoxe jodendom). Ook die moet Ik hoeden en zij zullen naar mijn stem luisteren en het zal één kudde worden, onder leiding van één Herder (vers 16). Beslissend voor de christelijke geloofsgemeenschap is niet de etnische afkomst van mensen, maar het gehoor geven aan de stem van Jezus Christus.

Volgens *Romeinen 11* geeft de groei van het aantal niet-Joodse gelovigen in zijn dagen Paulus hoop voor de toekomst van Israël. Vers 13 spreekt hen rechtstreeks aan: ‘Ik spreek tot jullie, uit de volken, als apostel voor de volken’. Dat is het perspectief van waaruit Paulus een goddelijk geheim onthult (in *Efeziërs 3,3-12* ‘het mysterie van Christus’ genoemd). Gods

⁴ Dit kan zelfs Gods bedoeling genoemd worden, zie *Handelingen 13:46*.

ontferming was eerst over Israël, nu blijkbaar over de volken en waarom dan straks niet opnieuw over Israël? Mogelijk verwachtte Paulus dat God de bekeerde heidenen als middel ging gebruiken om Israël tot bekering te brengen. Zie verder onder punt 5.

Efeziërs 2,11-22 maakt duidelijk dat niet-Joodse gelovigen, van nature buitenstaanders, in

- 5 Christus medeburgers geworden zijn van de heiligen (de gelovigen uit Israël), en zo huisgenoten van God: de christelijke familie. Samen vormen Joden en niet-Joden een gebouw op christelijke grondslag, de nieuwtestamentische tempelwoning van God.

In *Efeziërs* 6,2-3 wordt de bijbelse belofte van lang leven *in het land* (in het Oude Testament lezen we: ‘het land dat de HEER u geeft’), verbonden aan het vijfde gebod, uitgebreid tot een
10 lang leven *op aarde*. De christelijke kerk heeft dus een geheel eigensoortige landbelofte meegekregen.

De brief aan de *Hebreeën*, waarschijnlijk gericht tot messiasbelijdende Joden, benadrukt dat Jezus Christus onze hemelse hogepriester is. Land, tempel en stad – eeuwenlang gezichts-

- 15 én voor ons toekomstig. Voor deze notie is vooral *Hebreeën* 13,14 van belang: ‘Wij hebben hier geen blijvende stad, maar wij zoeken de toekomstige’. Het oude Jeruzalem is niet blijvend.⁵ De stad van de toekomst, het nieuwe Jeruzalem, komt dan ook volgens *Openbaring* 21,2 uit de hemel, bij God vandaan.

20 5. Concretisering van het vervullingsmodel

Van ieder mens wordt een complete ommekeer gevraagd. Allereerst van Joden: een heroriëntatie van hun geloof in God, namelijk door te erkennen dat Jezus de Messias de enige weg naar de Vader is. Maar dan ook van niet-Joden: een nieuwe geloofsoriëntatie op de God van Israël, via Jezus de Messias, die de Redder van de wereld is.

- 25 Zo begint een godsvolk met Jezus Christus als hart, bron en wortel. Het gelovige Israël is dan de binnenste ‘kring om de Messias’ (Van de Beek 2012); daaromheen komen de Arabische christenen; en daaromheen de niet-Joodse gelovigen. Iedere kring wordt gevoed door en is gericht op de desbetreffende bevolkingsgroep. Daarom kan de evangelieverkondiging aan het Joodse volk het beste worden uitgevoerd door hun messiasbelijdende volksgenoten. Wat
30 christenen in ieder geval met orthodoxe Joden kunnen uitwisselen is de uitleg van de heilige Schrift, hoewel de apostel Paulus erop wijst dat er bij het lezen van de Thora een sluier over hun hart ligt, zolang zij zich niet tot de Heer wenden (*2 Korintiërs* 3,15-16).⁶

- Messiasbelijdende Joden kunnen wat betreft hun betrokkenheid bij een kerk of geloofsge-
meenschap verschillende posities innemen: lid zijn van een christelijke kerk, al dan niet met
35 behoud van hun Joodse identiteit; of lid zijn van een zelfstandige gemeente, al dan niet binnen een kerkelijke denominatie. De meeste messiasbelijdende gemeenten in Israël staan op zichzelf. Ze vertonen een protestantse, evangelische of charismatische signatuur. Maar er zijn ook gemeenten die zo dicht mogelijk bij de Joodse tradities leven, zoals de gemeente die door

⁵ Uitvoeriger: Van Houwelingen (2016)a:163-168. Over het huidige Jeruzalem schrijft Paulus dat het zich laat domineren door de wet en dat het niet alleen zijn Messias verworpen heeft maar ook diens volgelingen vervolgt. De moederstad van alle christenen is niet het aardse maar het hemelse Jeruzalem, een vrouw in volle vrijheid die beloftekinderen voortbrengt (*Galaten* 4,25b-31).

⁶ ‘Met Israël meeluisteren naar de Schriften’, aldus het visiedocument van deputaten Kerk en Israël binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken. Binnen de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) is de Stichting Yachad actief, die de ondersteuning van de evangelieverkondiging aan het Joodse volk wil bevorderen.

de nieuwtestamenticus Joseph Shulam is opgericht: Ro’eh Yisrael in Jeruzalem. Naast de traditionele lezing uit de Thora wordt in de eredienst dan een gedeelte uit het Nieuwe Testament gelezen.⁷

Binnen het messiaanse jodendom bestaan ook verschillende theologische opvattingen over het onderhouden van de Thora (zie Harvey 2009:184-222). Zo praktiseert men in de gemeente Beth-Yeshua te Amsterdam o.a. de sabbat, de voedselvoorschriften en de besnijdenis. In het licht van de heilsgeschiedenis lijkt me dit niet noodzakelijk, maar wel geoorloofd zolang het behulpzaam is om *als Jood* volgeling van Jezus Christus te zijn. Hierbij dient bedacht te worden wat de Jood Paulus schrijft in *Galaten* 5,6: ‘want bij Christus Jezus legt besnijdenis geen enkel gewicht in de schaal en evenmin onbesneden zijn: bij Hem telt geloof dat gevoed wordt door liefde’ (namelijk de onderlinge liefde tussen besnedenen en onbesnedenen). In Christus wordt de Joodse identiteit niet genegeerd, maar wel gerelativeerd. Zo kunnen zelfs de grootste verschillen tussen mensen overstegen worden.

Messiasbelijdende Joden en Arabische christenen kunnen gezamenlijke voortrekkers zijn van kerkelijke eenheid op wereldniveau, in de belijdenis van Jezus de Messias als Redder van de wereld. Het is een teken van hoop, dat zulke combinatiegemeenten in het huidige land Israël beginnen te ontstaan, al gaat dat in Galilea gemakkelijker dan in Jeruzalem.

De Bijbelse verwachting van een hemels Jeruzalem op aarde begrenst enerzijds de betekenis van het aardse Jeruzalem, maar sluit die betekenis anderzijds niet uit. Toch zou juist een stad als Jeruzalem, gezien de naam, het wereldcentrum van Bijbelse *sjaloom* moeten zijn.⁸

6. Paulus over de redding van Israël

In *Romeinen* 11,25b-26a schrijft de apostel Paulus: ‘Slechts een deel van Israël werd onbuigzaam, en dat alleen tot het moment dat alle heidenen zijn toegetreden. Dan zal heel Israël worden gered’. Paulus toont zich bezorgd vanwege zijn volksgenoten die Jezus niet willen erkennen als de Messias. Hij denkt aan het volk dat God had uitgekozen en waarmee Hij zijn verbond had gesloten, de twaalf stammen van Israël, waartoe Paulus zelf ook behoorde (hij was afkomstig uit de stam Benjamin: *Romeinen* 12,1; *Filippenzen* 3,5). Dat volk is diep verdeeld geraakt. Toch zal heel dát Israël, het Joodse volk dus, gered worden.

Tegelijkertijd blijkt dat Paulus dit niet als automatisme ziet. Redding voltrekt zich via geloof en bekering. Voor ieder mens geldt immers: ‘Als uw mond belijdt dat Jezus de Heer is en uw hart gelooft dat God Hem uit de dood heeft opgewekt, zult u worden gered’ (*Romeinen* 10,9). Concreet betekent dit bij het Joodse volk: men zal gered worden door te geloven in Jezus als de door God gezonden Messias. Geloof en bekering, daarvoor zette Paulus zich als apostel telkens in. Daarom zou hij tijdens zijn reizen nooit aan de plaatselijke synagoge voorbijgaan. Als Paulus de redding van heel Israël verwacht, denkt hij dus aan een bekering van het Joodse volk als geheel. Dat is trouwens niet hetzelfde als iedere individuele Israëliet. De Joodse Misjna zegt in traktaat *Sanhedrin* 10,1 eerst dat heel Israël deel heeft aan de komende wereld, waarna meteen een reeks zondaars en afvalligen wordt opgesomd die géén deel hebben aan de komende wereld.

⁷ Meer informatie over messiasbelijdende gemeenten in Israël is te vinden in Mink (2016), hoofdstuk IV.

⁸ De politiek van de staat Israël krijgt hiermee een lastige opgave. Zie Burge (2005).

Hoe en wanneer zal de redding van heel Israël volgens de apostel Paulus plaatsvinden? Over die vraag verschillen de uitleggers van mening. In grote lijnen zijn er drie exegetische mogelijkheden, waarbij gedacht wordt aan respectievelijk toekomst, heden of verleden.

5 *Redding als moment in de toekomst*

Terwijl de verschijning van Jezus als mens zijn volksgenoten onvoldoende heeft kunnen overtuigen, zal zijn verschijning in volle glorie (bij het einde der tijden, wanneer de doden opstaan) de Joden zodanig aanspreken dat zij massaal erkennen dat Jezus de Messias is. Paulus verwacht dan een volksbekering van Israël bij de wederkomst.

- 10 Het theologische bezwaar is echter, dat de grote beslissingen al in dit leven vallen, ook die van geloof of ongeloof. Voor de gestorven rijke uit de gelijkenis was het te laat, hoewel hij van Abraham afstamde (*Lucas* 16,19-31). De Joden beseften heel goed dat niet iedereen die afkomstig is uit Israël deel heeft aan de komende wereld. En Paulus had gewaarschuwd dat men zonder geloof geen ware Israëliet is en geestelijk gesproken niet tot Abrahams kinderen behoort: ‘Niet alle Israëlieten behoren werkelijk tot Israël, niet alle nakomelingen van Abraham zijn ook werkelijk zijn kinderen’ (*Romeinen* 9,6-7a). Dan is er alleen toekomst voor wie leeft in vertrouwen op de grote zoon van Abraham. Indien de verschijning van Jezus als mens niet overtuigend genoeg was voor zijn eigen volk en het nieuws van zijn opstanding uit de dood destijds geen massale bekering bij de Joden teweegbracht, hoe zou de wederkomst dan alsnog tot oprecht geloof leiden?

Redding als proces van het heden

- 25 Sommigen willen het Griekse woordje *hoos*, dat ‘dan’ of ‘zo’ kan betekenen, in *Romeinen* 11,26a vertalen met ‘aldus, op die manier’. In dat geval zal Gods volk – door de geschiedenis heen – weer compleet worden via het toetreden van de heidenen. De uitdrukking ‘heel Israël’ wordt daarbij het liefst geestelijk geïnterpreteerd, namelijk als een optelsom van gelovigen uit de Joden en uit de andere volken.⁹

- 30 Het probleem bij deze uitleg is echter dat Israël in het betoog van Paulus steeds het Joodse volk aanduidt.¹⁰ Slechts een *deel* van Israël werd onbuigzaam, schrijft hij, tot het moment dat de heidenen zijn togetreden – niet tot Israël, maar tot Gods koninkrijk. Dat is een beslissend moment, zodat de vraag rijst: hoe gaat het dan met Israël als *geheel*? Vanwege deze context laat de temporele weergave van de Nieuwe Bijbelvertaling zich goed verdedigen: ‘dan zal heel Israël worden gered’ (Van der Horst 2000). Voor Paulus was het moment van Israëls bekering nabij.

35

Redding als verwachting uit het verleden

Het kan ook zijn dat Paulus als Israëliet denkt vanuit zijn eigen missie naar de volken toe. Hij was speciaal tot apostel geroepen om ook de niet-Joden met het evangelie te bereiken. Dit betekent echter niet dat God zijn eigen volk verstoten heeft. Paulus ziet het voor zijn ogen

⁹ Deze niet meer zo gangbare positie, dat Paulus in zijn brief aan de *Romeinen* twee soorten ‘Israël’ zou onderscheiden, is opnieuw verdedigd door Maljaars (2015) en – in het voetspoor van N.T. Wright – door Whittle (2015):58-75. Maljaars en Whittle doen echter geen recht aan het onderzoek van Bachmann, vermeld in de volgende voetnoot. Vgl. de kritiek van Goodrich (2016).

¹⁰ Bachmann (2002):500-512 heeft aangetoond dat ‘Israël’ bij Paulus nooit christenen uit de volken insluit.

gebeuren dat vele heidenen zich voor hun redding tot de Messias van Israël wenden en in vertrouwen op Hem Gods koninkrijk binnengaan. Dan kunnen de Joden toch niet achterblijven? Zij zullen jaloers worden! Zodoende is volgens Paulus na het toetreden van de heidenen een volksbekering te verwachten bij Israël.

- 5 Laatstgenoemde uitlegmogelijkheid biedt het meeste perspectief (uitvoeriger: Van Houwelingen 2011). Achter de horizon van het heil voor de heidenen zag de apostel ook toekomst voor zijn eigen volk. Het geheim, waarover hij aan het begin van vers 25 spreekt, betreft dan ook niet de eindtijdverwachting maar de heilsgeschiedenis. Het is een geopenbaard mysterie, dat de heidenen door Jezus Christus volop mogen delen in het heil. Voor dat evangelie heeft
- 10 Paulus zich als apostel steeds ingezet (*Efeziërs* 3,3-9; vgl. Versteeg 1991:162). Maar tevens blijft hij bidden om Gods ontferming over zijn verbondsvolk Israël (*Galaten* 6,16; Eastman 2010). Paulus' uitspraak heeft iets profetisch. Zijn verwachting was gerechtvaardigd. Hij vergiste zich niet inzake de redding van Israël, maar zelf kon hij de profetische reikwijdte van zijn woorden niet overzien. In de periode nadat hij dit opschreef, bleken de Joden
- 15 onbuigzamer dan hij had gehoopt. Anderzijds waren de niet-Joodse christenen minder jaloezie wekkend dan hij had gewild. Juist in naam van het christendom zou het antisemitisme door de eeuwen heen miljoenen Joodse slachtoffers maken. De profetie van Paulus over Israëls redding blijft daarom ook vandaag nog openstaan. Zijn woorden doen een krachtig appèl op de verantwoordelijkheid van alle christenen om de evangelieverkondiging aan het Joodse volk
- 20 te ondersteunen. Israël verdient veel gebed.

- Nu zijn sommige christenen zozeer vóór Israël, dat ze nauwelijks meer onderscheiden tussen de moderne staat en het aloude volk. Daarom worden allerlei bijbelteksten die over het vroegere Israël gaan rechtstreeks op de huidige situatie toegepast. Men koestert bijvoorbeeld
- 25 sympathie voor het rabbijnse jodendom, terwijl de eigen geloofsbroeders en -zusters (zowel messiasbelijdende Joden als christelijke Palestijnen) worden genegeerd. Uit begrijpelijke schaamte over het antisemitisme dreigt men in het andere uiterste te vervallen: kritiekloos filosemitisme. Maar voor de apostel Paulus staat of valt alles met het geloof in Jezus Christus, zonder wie niemand gered zal worden. In Hem zijn we niet alleen verbonden met Israël,
- 30 speciaal met de messiasbelijdende Joden, maar ook met onze Palestijnse broeders en zusters. Dit kan ‘meervoudige verbondenheid’ genoemd worden (Plaisier en Spronk 2012). Het bestaan van de moderne staat Israël is politiek gelegitimeerd door de Verenigde Naties, mede om na de Holocaust een veilig toevluchtsoord te bieden aan Joden uit de hele wereld. Over de vraag of men zich in Israël daarnaast op de Bijbelse belofte van een eigen land mag
- 35 beroepen, terwijl de Klaagmuur getuigt van een voorgoed verwoeste tempel, zullen onder christenen de meningen wel blijven verschillen (zie Munther 2015). De enige keer dat in het Nieuwe Testament expliciet sprake is van het beloofde land, gaat het over Abrahams verblijf in Kanaän (*Hebreeën* 11,9). Geldt voor gelovigen van alle tijden niet dat ons vaderland in de hemel is, en moeten we niet de toekomstige stad zoeken (*Hebreeën* 11,16; 13,14)? In ieder
- 40 geval was aan de landbelofte voor Israël een voorwaarde verbonden. Wonen in het beloofde land, de heilsstaat, vraagt om een basis van vrede en recht.¹¹

¹¹ Vgl. Martin (2015) en Brons, Mulder en Wolswinkel (2016), deel III: ‘Hoezo Israël? Recht op het land?’.

Alleen op zo’n samenleving kan Gods zegen rusten. De apostel Paulus zou zich mogelijk afvragen: is die heilsstaat realiseerbaar zonder dat heel Israël zich laat redden?

7. Afsluiting

- 5 God gaat zijn weg met mensen door de geschiedenis heen. In dat heilshistorische perspectief gezien speelt Jezus Christus een sleutelrol in de relatie tussen Kerk en Israël. Hij is zowel de Messias van Israël als de Redder van de wereld. Op Hem moet ieder mens zich oriënteren die het heil van God verwacht. Rondom Jezus Christus als spil van de heilsgeschiedenis groepeerde zich een compleet godsvolk in de wereld, bestaande uit Joden en niet-Joden.
- 10 Het geheim van de redding van heel Israël, waarover Paulus in Romeinen 11 spreekt, dient dan ook heilshistorisch geïnterpreteerd te worden. Hij verwachtte een volksbekering van Joden na de toestroom van heidenen die mede het gevolg was van zijn apostolische missie. Als zijn profetische woorden nog steeds openstaan, doen zij een appèl op alle christenen om de evangelieverkondiging aan het Joodse volk naar vermogen te ondersteunen.
- 15 In het licht van het door mij bepleite vervullingsmodel geef ik tenslotte nog een aanpassing van twee bekende oneliners in overweging. Ten eerste: ‘Onopgeefbare verbondenheid van de kerk met Israël’ zou moeten worden: ‘Onopgeefbare verbondenheid van de kerk met de *Messias* van Israël’. Ten tweede: ‘Jeruzalem als de ongedeelde hoofdstad van Israël’ zou moeten worden: ‘Het nieuwe Jeruzalem als de *gedeelde* hoofdstad van Gods koninkrijk’.
- 20

Dr. P.H.R. (Rob) van Houwelingen is hoogleraar Nieuwe Testament aan de Theologische Universiteit Kampen. Verder is hij als bijzonder hoogleraar verbonden aan de North-West University te Potchefstroom en als Research Associate aan de Universiteit van Pretoria.